

МЕЦЕНАТ НАУКИ (пам'яті Георгія Львовича Скадовського)

Історія нашої Батьківщини багата на видатних людей, дуже відомих свого часу, але згодом несправедливо забутих. І лише в останні роки ці імена повертаються із прірви небуття. Серед цих постатей значне місце посідає громадський та культурний діяч кінця XIX — початку XX ст. Георгій Львович Скадовський — предводитель дворянства Херсонського повіту, дійсний статський радник, дослідник, який залишив по собі значний археологічний спадок.

Народився Георгій Львович 1847 р. у родині великого землевласника, штаб-ротмістра Льва Балтазаровича Скадовського та його дружини Марії Петрівни. Це була майже звичайна для свого часу дворянська багатодітна сім'я, яка мешкала в одному зі своїх маєтків у Білозерці (нині райцентр у Херсонській обл.). Проте цю родину вирізняло живе зацікавлення музикою, живописом, літературою, медициною та точними науками. Так, неабиякий талант до малярства виявився у старшого брата Георгія — Миколи Львовича, який став професійним художником. Георгій пішов іншим шляхом. Він закінчив біологічний факультет Новоросійського університету, обрав кар'єру державного чиновника та досяг чину статського радника. Окрім служби, він приділяв багато часу громадським справам: його неодноразово вибирали повітовим предводителем дворянства, мировим суддею, обіймав ще кілька громадських посад.

Утім справжньою справою «для душі» Г.Л. Скадовського була археологічна наука. Свої перші наукові дослідження він розпочав ще 1886 р., коли вивчав територію між річками Інгулець та Дніпро: від села Городок поблизу Роксандрівки на Інгульці до селища Широка Балка на Дніпровському лимані. Основне своє завдання Георгій Львович вбачав у дослідженні тих пам'яток, що можуть щезнути. Вчений піклувався про те, щоб зафіксувати їх документально, у кресленнях чи світлинах. Скадовський вважав справою честі дослідити ті місцевості, яким загрожувало знищення від рук грабіжників.

Так, досліджуючи городище Городок, він став свідком того, як місцеві жителі вивозили велику кількість будівельних матеріалів зі зруйнованого ними фундаменту старовинного поселення.

Г.Л. Скадовський уперше 1886 р. досліджував поселення неподалік хутора Глинище (сучасне с. Дніпровське Білозерського р-ну), яке він назвав Білозерським поселенням і зробив висновок щодо його можливої тотожності зі стародавнім античним містом Ольвія, а також про можливі взаємовідносини тут осілого та кочового населення. На початку цих розкопок Скадовський зацікавився роботою скарбощукачів, які працювали лише з дозволу та у присутності вченого. Дослідження почалися із решток землянок, де було знайдено людські скелети та дві глибокі ями (льохи) овальної форми, в яких було виявлено велику кількість фрагментів амфор, обпаленого посуду червоної та жовтої глини, грубого посуду з чорної глини з вмістом кварцу. Подальші дослідження виявили нові ями на кшталт покинутих печей, заповнених уламками у суміші із золою, землею і мушлями. У місцях, де раніше копали скарбощукачі, Г.Л. Скадовський знайшов сміттєві ями, заповнені фрагментами амфор, флаконів і ліпних горщиків. Також було виявлено пращові камінці, пряслиця, шматки ручного жорна, наконечник спису, скляні буси й ольвійські монети. Влітку 1886 р. Скадовський зацікавив цим поселенням видатного українського науковця Д.І. Яворницького. Разом вони провели ще невеликий обсяг робіт: знайдено яму, дно якої було усипано морськими мушлями, відкрито піч та два глиняних грузила, шматок свинцю, і велику кількість уже виявлених знахідок.

На особливу увагу заслуговують дослідження Г.Л. Скадовським курганів біля с. Білозерки. Вчений спробував систематизувати кургани, розділивши їх на ті, що були насипані одразу після поховання покійника, і ті, що збільшувалися по мірі поховання в них нових померлих. Також Георгій Львович створив спеціальну типологію за хронологічною та предметною послідовністю речей, знайдених у похованнях. До

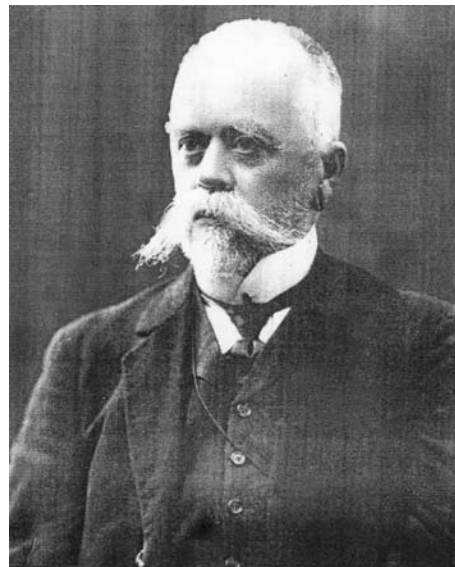
першої групи було віднесено поховання кам'яного періоду зі знаряддями праці із місцевого вапняку, крем'яними наконечниками стріл, скребками, антропоморфними стелами та ін. Дослідник звернув увагу й на позу скелета та спробував ідентифікувати обряд поховання. Другим типом поховань Г.Л. Скадовський назвав могильники, в яких скелети залишені у нашаруванні курганного насипу і супроводжуються предметами культу: амулетами та ліпним плоскодонним орнаментованим посудом. До третього типу Георгій Львович відніс поховання з металевими виробами. У цій групі цікавим було поховання у дерев'яному човні, поряд з яким знайдено кістки коня. Четвертий тип — це поховання з грубим необпаленим посудом із сірої та чорної глини. Тут не було знайдено предметів зброї, але постійно траплялися пряслиця, грузила, мідні браслети та буси з гірського та димчастого кришталю. Крім того, виявлено скарабеї із вирізаними написами, мідні дзеркала, фібули і дзвіночок, які, на думку Г.Л. Скадовського, були схожі з матеріалами, знайденими в Ольвії.

До п'ятого і шостого типів Георгій Львович відніс поховання з речами античної культури із характерними земляними спорудами, що займали окремі кургани без будь-яких інших поховань і мали вигляд обширних ям із двома заглибинами, дно яких вкривали тканинами або корою, а в центрі ставили труну у формі ящика, забитого залізними цвяхами. У могилі було розкладено грецький посуд, глиняні пряслиця, браслети, дзеркала, золоті буси, мідні стріли, рештки їжі. Також тут було виявлено уламки глиняної черепиці та амфор із клеймами. Біля скелетів часто знаходили воєнні обладунки, велику кількість мідних стріл та залізних списів. До сьомого типу віднесено поховання з човноподібною формою ями, у якій поряд із покійниками було покладено кістки ніг і череп коня, а проміжок між кістками людини та тварини було заповнено рештками кавалерійської амуніції та зброї.

Про свої дослідження 52 курганів на Білозерському могильнику Г.Л. Скадовський доповів на засіданні VIII Археологічного з'їзду, що проходив 1890 р. у Москві. Ці матеріали було опубліковано у Трудах VIII Археологічного з'їзду.

Також Скадовський дослідив поселення на Великому Потьомкінському острові й припустив, що, окрім решток запорізького часу, там мають бути й раніші поселення. До речі, цю гіпотезу було підтверджено запорізьким археологом А.В. Боденським під час досліджень 1972 р.

Навесні 1893 р. напередодні археологічного з'їзду в м. Вільно група членів Імператорського Одеського товариства історії та старожитностей, серед яких був і Георгій Львович, організувала експедицію до Ольвії. В Очакові вони звернули

увагу на колекцію священника Левитського, що містила значну кількість посуду іонійського стилю, знайденого на о-ві Березань. Ознайомившись із цією колекцією, Г.Л. Скадовський вирішив провести розкопки на о-ві Березань. Звичайно, що на археологічне значення о-ва Березань звернули увагу раніше. Так, перші археологічні дослідження на Березані провів ще на початку XIX ст. академік Келлер. У 1847 р. А.С. Уваров зняв план острова, на якому зафіксував рештки поселень і низку курганів. 1884 р. в Одесі комітет із улаштування VI Археологічного з'їзду доручив доценту Пренделю та лаборанту Відгальму дослідити пробними розкопками Березань. Їх робота тривала всього 3—4 дні, але збагатила новими матеріалами археологічну науку й експонати Одеського музею. Утім, ні до Г.Л. Скадовського, ні після нього практично ніхто не здійснював таких плідних досліджень, які дали поштовх для подальших дій іншим науковцям: В.В. Латишеву, Е.Р. Штерну, О.А. Артамонову, М.Ф. Болтенко. Проте російська, а потім і радянська наука применшували або взагалі не згадували про ці дослідження Скадовського, можливо, через те, що він не мав спеціалізованої наукової освіти, до того ж був із «непролетарського» стану.

Дослідження на о-ві Березань із дозволу Імператорської Археологічної Комісії Г.Л. Скадовський провів за свій рахунок у 1900—1901 рр. Роботи тривали по півтора-два місяці й дали вражаючі матеріали. Саме ці розкопки встановили факт існування на о-ві Березань давньогрецького некрополя, у якому домінувала суто іонійська культура і лише деінде траплялися вироби аттичних майстерень. Цей некрополь Г.Л. Скадовський датував V ст. до н. е. Розкопки Георгія Львовича дуже зацікавили професора Е.Р. Штерна, який на засіданні Одеського то-

вариства 23 жовтня 1901 р. презентував звіт щодо досліджень Г.Л. Скадовського і свої висновки на основі їх результатів. Г.Л. Скадовський запросив Штерна до себе у маєток, щоб той роздивився та класифікував знайдені ним на о-ві Березань археологічні матеріали. Е.Р. Штерн дійшов висновку, що у розкопаному Г.Л. Скадовським могильнику (всього було досліджено 800 могил) знайдено речі VII—V ст. до н. е., а отже, відкрито рештки найдавнішого грецького поселення на узбережжі Північного Причорномор'я. Штерн наголошував, що необхідно бути вдячними за те, що серед великих землевласників є такі особи як Георгій Львович, який, незважаючи на всі незручності безлюдного безводного острова, не жалкує ані грошей, ані часу, щоб систематичною працею знайти матеріали, що допоможуть розв'язати історико-культурні питання із минулого нашого краю.

На перший погляд, здається дивним, чому землевласник без спеціальної освіти вирішив займатися цією, без сумніву, захоплюючою, але й складною наукою? Відповідь на це дав сам Георгій Львович на VIII Археологічному з'їзді у Москві. У своїй доповіді він сказав, що його не може не турбувати незахищений стан пам'яток місцевої давнини. І дійсно, він першим у повіті почав розкопки курганів із метою збереження цих свідків давньої історії. Георгій Львович казав: «Важко всидіти серед степів пасивним свідком зникнення з науки багатьох залишків старовини, не задовольнивши зацікавленість, природну для освіченої людини, через постійне розорювання їх плугом, ледь не більш небезпечних для науки, аніж грабування їх скарбошукачами».

Г.Л. Скадовський не лише сам досліджував історію рідного краю, а й допомагав іншим ученим-краєзнавцям. Він як голова Губернської вченої архівної комісії сприяв відкриттю Херсонського археологічного музею. «Херсонський музей

ніколи не мав коштів на купівлю предметів для своїх колекцій, — писав у «Літопису музею» його засновник і понад 30-річний зберігач В.І. Гошкевич. — Могутнім засобом його розвитку завжди було співчуття людей... Кращим прикладом цього може слугувати все зроблене для музею Георгієм Львовичем Скадовським. Найважливіші наукові багатства внесені у музей ним».

Поступово центром археологічних досліджень став музей старожитностей краю. Херсонська вчена архівна комісія припинила свою діяльність. Сімейні справи змусили Георгія Львовича відійти від активної громадської та дослідницької діяльності. Частина своїх археологічних колекцій він передав до музею, де вони стали практично основою тодішньої експозиції, решта залишалася у Білозерському маєтку вченого і надійшла до музею уже після його загибелі. На жаль, під час перебування цієї колекції у відомстві Ревкому її було дуже пошкоджено та розкрадено.

Життя цієї людини закінчилося трагічно: 22 січня 1919 р. разом із молодшим сином його було по-звірячому вбито у власному будинку грабіжниками, напевно, із банди Григор'єва. Вбивство Г.Л. Скадовського глибоко схвилювало громадськість. Газета «Родной край» від 26 січня 1919 р. писала, що траурна процесія за труною вченого розтягнулася на кілька кварталів. Данину поваги йому прийшли віддати не лише городяни, а й селяни з Білозерки й сусідніх хуторів. Поховали Георгія Львовича на старому цвинтарі Херсона.

Нині у фондах Херсонського краєзнавчого музею і археологічній експозиції Ермітажу можна побачити спадок цієї людини. Ім'я Г.Л. Скадовського назавжди залишиться в історії археологічної науки та, сподіваємося, стане прикладом для майбутніх поколінь українців.

Одержано 02.03.2006

ВДОВИЧЕНКО Є.В.